

абстрактних понять. «Уроджена» обізнаність письменниці з гуцульським діалектом уможливила органічне й безпомилкове використання його в художній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
2. Грещук Василь. Гуцульський діалект у мові сучасної української літератури / Василь Грещук // Українознавчі студії. – 2012–2013. – № 13–14. – С. 3–11.
3. Грещук Василь. Гуцульські лексичні діалектизми в художній мові Василя Шкурмана / Василь Грещук, Валентина Грещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – С. 306–318.
4. Грещук Василь. Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Богдана Голода / Василь Грещук, Валентина Грещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. – Дрогобич: Посвіт, 2011. – С. 93–102.
5. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 3–13.
6. Стринадюк Люба-Параскевія. У нас, гуцулів: Гуцульська проза / Люба-Параскевія Стринадюк. – Львів: ЛА «Піраміда», 2014. – 176 с.
7. Хобзей Наталія. Гуцульські світи. Лексикон / Наталія Хобзей, Тетяна Ястремська, Оксана Сімович, Ганна Дидик-Меуш. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 668 с.
8. Janów Jan. Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. – Kraków: Wydawnictwo naukowe DWN, 2001. – 294 s.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.

УДК 811. 161. 2'367. 625

Костянтин Іваночко

*(Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. І. Франка)*

ОСОБЛИВОСТІ НАГОЛОШУВАННЯ ПРЕФІКСАЛЬНО- СУФІКСАЛЬНИХ ВЕРБАТИВІВ ІЗ РЕЛЯЦІЙНОЮ МОРФЕМОЮ -УВА- В НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті проаналізовано особливості акцентуації префіксально-суфіксальних вербативів із суфіксом -ува- в наддністрянських говірках у порівнянні з наголошуванням їх в інших говірках буковинсько-наддністрянської групи, варіантах української літературної мови та сучасній українській літературній мові. З'ясовано, що для дієслів з грамемою доконаного виду властиві три типи акцентуації – коренева (рідко), рухома в межах означеного суфікса, та, рідше, префіксальна. Остання зумовлена особливим статусом морфемі. Вербативи з грамемою недоконаного виду, утворюючи корелятивні відповідники із дієсловами доконаного, функціонують із відтягнутим на кореневу морфему наголошуванням.

Ключові слова: акцентуація, акцентний тип, наддністрянські говірки, варіанти української літературної мови, перфективація, імперфективація.

Константин Иваночко. ОСОБЕННОСТИ АКЦЕНТУАЦИИ ПРИСТАВОЧНО-СУФФИКСАЛЬНЫХ ВЕРБАТИВОВ С РЕЛЯЦИОННОЙ МОРФЕМОЙ -УВА- В НАДДНЕСТРЯНСКИХ ГОВОРАХ

В статье проанализированы особенности акцентуации приставочно-суффиксальных вербатов с суффиксом -ува в надднестрянских говорах по сравнению с ударением их в других говорах буковинско-надднестровской группы, вариантах украинского литературного языка и современном украинском литературном языке. Установлено, что для глаголов с грамемой совершенного вида свойственны три типа акцентуации – корневая (редко), подвижная в пределах указанного суффикса, и, реже, приставочная. Последняя обусловлена особым статусом морфемы. Вербативы с грамемой несовершенного вида, образуя коррелятивные соответствия с глаголами совершенного, функционируют с оттянутым на корневую морфему акцентом.

Ключевые слова: акцентуация, акцентный тип, надднестровские говоры, варианты украинского литературного языка, перфективация, имперфективация.

Konstyantyn Ivanochko. FEATURES EMPHASIZING PREFIXES-SUFFIXAL VERBATIVES OF RELATIONAL MORPHEME -UVA- IN NADDNISTRIANSK DIALECTS

This paper analyzes the features of accentuation prefixes-suffixal verbatives with the suffix -uva- in Naddnistriansk dialects compared with their emphasis to other dialects Naddnistriansk –Bukovyna group, variations Ukrainian literary Language and modern Ukrainian literary language. It is known, that the verbs with hramems accomplished peculiar form three types of accentuation – root (rare), moving within the appointed suffix, and rarely, console. The latter is due to the special status of the morpheme. Verbatives with hramem imperfective, forming correlative equivalents of verbs accomplished, function of delay on the root morpheme emphasis. Perfektivation suffixal, as reperfektivation imperfective prefixes-suffixal verbatives not predetermined change of accentuation. Imperfektivation perfective verbatives (thematic suffixes (-a-, -y-, -i-) using definite morpheme recession accompanied with emphasis appointed affixes on root.

Key words: accentuation, Accent type Naddnistriansk dialects, options Ukrainian literary language, perfektivation, imperfektivation.

Південно-західні говори уже понад півтора століття стають предметом багатоаспектних наукових зацікавлень. У цьому плані виокремлюється Наддністрянщина, що, на відміну від Волині чи Поділля, зберегла тяглість заселення. У цій діалектній зоні спостерігається мовна еволюція у формуванні української мови. Ранньосередньоукраїнський період в історії примітний ширенням інновацій на північ (у надсянські говірки) та на південь (у буковинсько-покутські) у межах підпольської та підмолдавської України. Після занепаду Литовсько-Польської держави частина носіїв цих говірок узяла участь у заселенні Східної України, а отже, і формуванні південно-східного наріччя. Цей процес, за Ю. Шевельовим, простежується від кінця XIII століття [14, с. 978]. Річище Дністра є ареалом наддністрянського говору, що, закорінюючись у праслов'янську спільноту, стало стрижнем масиву південно-західного наріччя української мови. 1958 року Ф. Жилко писав: «Основні і, може, найбільш типові для південно-західних діалектів є наддністрянські або (опільські говірки)» [7, с. 72]. На думку Г. Шила, «наддністрянські говірки внаслідок того, що вони були на протязі багатьох століть відірвані від решти говірок, в першу чергу від південноволинських і подільських, вони зберегли багато старовини» [15, с. 204–205]. Обидва етнічні угруповання (наддністрянців і подолян) дослідник виводить від уличів: «... і предками подолян, ...і предками наддністрянців... були уличі. Племінний діалект уличів ліг ... в основу і подільських, і наддністрянських говірок» [т. с.]. Однак О. Горбач вважає, що наддністрянський і подільський діалекти – це окремі самостійні системи, які характеризуються специфічними ознаками й численними лексичними ізоглосами.

Акцентуація південно-західних говорів не піддається уніфікації з боку української літературної мови. Дієслово, як один із найцікавіших у категорійному аспекті морфологічних класів, не залишилося поза їхньою увагою. Дослідження особливостей їх наголошування навіть

у наддністрянських говірках уже має свою історію. Так, І. Верхратський, аналізуючи живе мовлення «батюків», серед характеристик наголосу різних частин мови, висвітлює й деякі питання акцентуації вербативів, потверджуючи його рухомість «в переважній частині говорів червонорусского наріччя» [3, с. 20], та наголошує на «примітливості місцеві» [там же]. З. Веселовська в наголосових студіях про давні українські пам'ятки наводить ілюстративний матеріал, який стосується й дієслів [4].

Підсумком досліджень Л. Булаховського щодо особливостей наголошування повнозначних частин мови, у тому числі й дієслів, стала монографія «Український літературний наголос (характеристика норми)» (1947), де категорично зрештовано, що «форми кореневого наголосу не здобули собі прав у сучасній літературній мові і поступово зникають» [1, с. 3]. Трохи згодом Я. Закревська висловлює протилежну думку: «...кореневий наголос у всій парадигмі дієслова у південно-західних говорах досить стабільний і не уніфікується з українським нормативним наголосом» [8, с. 131]. Наголосові проблеми локальних наддністрянських говірок ставали предметом діалектологічних студій й О. Горбача. Учений стверджує, що мовлення мешканців Романова – Підгородищ – Коцирова, особливо старшого покоління, вирізняється, у порівнянні з мовленням жителів сіл північної смуги, збереженням давніх особливостей. До наголосової специфіки дієслів автор зараховує відтягнення наголосу в префіксальних дериватах із суфіксальною на кореневу морфему, що, до речі, характеризує й інші південно-західні говори: *постойати* (стойати), *полежіти* (лижійти), *посиг'іти* (сигіти), *полик'іти* (лик'іти) // *полек'іти* (лек'іти «бігти»), *потримати* (тримати), *поклепати* (клипати) [6, с. 7]. Окремі питання акцентуації дієслів наддністрянських говірок досліджували Д. Бандрівський [2], П. Приступа [11], Я. Пура [12], Г. Шило [15]. Особливості кореневого наголошування суфіксальних дієслів із суфіксом -а- в означених говірках у порівнянні з іншими говорами української мови та сучасною українською літературною мовою були предметом зацікавлення й автора статті [9].

Мета дослідження – проаналізувати акцентуаційні особливості префіксально-суфіксальних вербативів з реляційним афіксом -ува- в наддністрянських говірках. Це передбачає вирішення таких завдань: виявити наголосову (кореневу та рухому в межах реляційного суфікса) співвіднесеність означених дієслів з їх мотивувальними суфіксальними дериватами; з'ясувати причини відмінностей в акцентуації префіксально-суфіксальних вербативів з означеним суфіксом та їх мотивувальними дериватами аналогічної морфемної структури з іншими суфіксальними морфемами; простежити закоріненість акцентуації наддністрянських вербативів в акцентну систему давньої української мови; через аналіз лексико-семантичних, дериваційно-граматичних, етимологічних та наголосових особливостей цих дієслівних утворень потвердити особливий статус наддністрянських говірок у структурі південно-західного наріччя; пояснити причини лінгвістичної малопродуктивності чи периферійності означених вербативів у структурі південно-західних говорів, галицького варіанта української літературної мови та сучасної української літературної мови. Об'єктом дослідження стали префіксально-суфіксальні дієслівні лексеми із реляційним суфіксом -ува-, зареєстровані в лексикографічних джерелах, що репрезентують переважно наддністрянські говірки, галицький варіант української літературної мови та сучасну українську літературну мову, а предметом – їх акцентуаційні особливості. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше системно досліджуються особливості наголошування префіксально-суфіксальних вербативів із суфіксом -ува- в наддністрянських говірках у порівнянні з іншими говорами української мови, варіантами української літературної мови та сучасною українською літературною мовою.

У мовознавстві усталена думка, що дієслова означеної структури з грамемою доконаного виду в сучасній українській літературній мові наголосово корелюються з їх мотивувальними суфіксальними дериватами [5, с. 323]. Префіксальні дієслова в усіх формах мали в «праслов'янській мові такий самий наголос (кореневий, суфіксальний чи флективний), як і відповідні безпрефіксні» [13, с. 327]. Оскільки говіркові мікросистеми є базовими для усталення літературних норм, то й похідні та мотивувальні вербативи щодо наголосу мали б характеризуватися співвіднесеністю.

У наддністрянських говірках, як і в інших південно-західних та сучасній українській літературній мові, зареєстрований величезний пласт префіксально-суфіксальних дієслів, що в дериваційному аспекті характеризуються неоднаковим ступенем похідності та продуктивністю лексико-семантичного способу творення, з морфемно-граматичного – наявністю різного роду афіксів та базових граем, з акцентуаційного – співвіднесеністю / неспіввіднесеністю похідних і мотивувальних утворень.

Означені префіксально-суфіксальні дієслівні деривати із релятивним суфіксом -ува- (-ова- (дуже рідко) репрезентують декілька акцентних типів. 3-поміж буковинсько-наддністрянської групи південно-західного наріччя вони представлені переважно в означених говірках. Семантичні й морфологічні їх структури виокремлюються видовою граемою, автохтонністю чи запозиченістю кореневих морфем. Дієслівні лексеми доконаного виду характеризуються різним ступенем деривації. Вербативи з результативною граемою, мотивовані суфіксальними дериватами недоконаного виду, засвідчені з кореневою, рухомою в межах суфікса та, рідше, – префіксальною акцентуацією. Наголосовий малюнок деяких може зумовлюватися й семантичною наповнюваністю афіксів.

Найменшу групу становлять префіксально-суфіксальні дієслова доконаного виду (деномінативного походження) із суфіксальною морфемою -ува-, які зберігають кореневу праслов'янську (баритоновану) акцентуацію мотивуючих безпрефіксних вербативів недоконаного [13, с. 314]: відрадувати «відрядувати»: відрáдує порядок [ГБ, с. 256]; <*rádovati *rádujety (а.п. а. див. II.5. 21) від *rády (а.п. а. див. II. 2. 2) [13, с. 314]; заврудувати, -ує «замовити»: Їа соб'і косар'ів заврудуйу (Я, с. 217) [НРС, с. 119], з'орудувати «zurecht machen»: з'орудуй скоро [ГБ, с. 269], зорудувати «вигідно купити; залагодити справу» [СГГ, с. 83]; перебендювати «небилиці плести, нічо не робити, дармувати»: Я ся перебендюю, укр. перебендя [ГБ, с. 283]; побеси'їдувати «поговорити, порозмовляти» [ДСсР, с. 26]. У спільнокорневих з останнім дериватом вербативах у південно-західних говорах та галицькому варіанті української літературної, на відміну від південно-східного варіанта, як і сучасної української літературної мови, у процесі історичного розвитку мови усталилася прадавня коренева акцентуація [10].

Аналізовані говірки засвідчують і ряд раритетних імперфективів з означеною морфемою. Вони є корелятами до перфективів (заглиблених у праслов'янську спільноту) з тематичними афіксами -а-, -и-, що характеризуються збереженістю переважно кореневої акцентуації останніх. Для лексичної системи сучасної української літературної мови більшість із них малопродуктивні чи взагалі непродуктивні, деякі поповнили периферію, попри наявність у мовних системах сусідів-слов'ян: вишапóртувати «ausscharren»: вишапóртуют гніздо в землі [ГБ, с. 255], вишапóртувати, див. шпóртати [ЕСУМ I, с. 387], шпóртати «колупати; копатися, шукати; спотикатися»; – п. [szportać] «ритися, порпатися, копирсатися, шукати»; – очевидно, експресивний варіант дієслова портати «збирати». – Див. ще портати. – Пор. шпирати, шупóртати. [ЕСУМ VI, с. 465]; [шупóртати] «довбати, ритися, возитися» (Ме), [шупóртатися] «тс.» (МУМ, Ме); – варіант дієслова шубóртати «ритися, копатися, порпатися», пов'язаного з бортіти. – Пор. шпортати [ЕСУМ VI, с. 491]; воппугуватис'і / воппугатис'і «закутатися в теплий одяг, плащ» [ДСсР, с. 33], [опугатися] «тепло вдягнутися, багато натягаи на себе»; – пов'язане з [впугувати] «затушковувати, надягати багато важкого одягу»; безпосереднє пов'язання з бр. [пугі] «розширення вен», р. [пуга] «тупий кінець яйця» здається занадто прямолінійним. Див. ще впугувати [ЕСУМ IV, с. 205]; вопталапуватис'і / вопталапатис'і «забрюхатися» [ДСсР, с. 33], талапати «утворювати характерні звуки під час ходіння в розтопаному великому взутті; [каламутити воду, хлюпаючись у ній; бруднити чимось рідким]», [таляпати] «тс.» (Шейк., Нед.), телéпнути, талап (виг.); – п. [talapać się] «плескатися, хлюпатись у воді»; – звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку талап [ЕСУМ V, с. 508]; забрукувати / забрукати «злегка забруднити біле полотно» [ДСсР, с. 45], [брукати] «бруднити, мазати» (Ж), ст. брукают; – р. [брукать] «паскудити», п. брукаć «тс.», болг. брука «пухирчик на тілі», м. брука «прищик», схв. брукати «соромити», брука «сором, стид»; – псл. brukati < *broukatei, пов'язане з brudy < *broud- «бруд»; похідне від того самого кореня і *bher- «терти, скребти, різати», від

якого походить і бруд, брус, брид, бріти, бри́кати [ЕСУМ I, с. 266]; заму́рувати < заму́рати) «обваляти, обмазати» [ДССР, с. 46], заму́ратися, -аєся «забруднитися, замазатися» (Т.) [НРС, с. 123], пому́рати, помурає па́льці [ГБ, с. 287], [му́рати] «обмазувати, марати» (Ж), [замуранець] «замазура» (Ж.), [ому́рати] «обмазати, обмарати» (Ж.); – нл. *muris* «мутити, каламутити», – очевидно, пов'язане з му́рий «темно-сірий або сіро-бурий у плямах» [ЕСУМ III, с. 536]; запл'о́нтувати / запл'о́нтати «заплутати нитки, шнурки, дроти» (пол. *plątać*) [ДССР, с. 46], пльо́ньгатися, -аєся «іти повільно, відстаючи від усіх» (Т.) [НРС, с. 209]; запо́рувати / запо́рати «накормити, напоїти» [ДССР, с. 46]; зашпо́ртуватис'ї / зашпо́ртатис'ї «спіткнутися» [ДССР, с. 47], зашпо́ртати, -ає «замазати» (Т.) [НРС, с. 125]; зашпо́тувати, (-си,-са) / зашпо́тати, (-си,-са) [СБГГ, с. 149]; зашпо́ртуватися / зашпо́ртатися «спотикатися» [СУМ III, с. 418]; надуму́вати «нагадувати ся»: не надумува́ю до́го [ГБ, с. 279]; роздру́хувати(с'ї) / роздрухати(с'ї) «розбудити(ся), проснутися» [ДССР, с. 78], дру́хати, -ає, див. друцкати «м'яти картоплю» (Л.) [НРС, с. 112]; розплещу́вати: розплещує тьісто на варени́ці [ГБ, с. 291] < плескати [ГБ, с. 285]; вопха́рувати, -ру / вопха́рити «попрятати, помити, побілити й причепурити» [ДССР, с. 33], харити «*putzen*» [Жел., с. 1034]; [ха́рити] «чистити», харний «чистий, охайний; гарний»; – схв. ха́рати, ст. харити «грабувати, спустошувати»; – псл. хагіті «чистити, скребти», пов'язується з іє. **kher-* «скребти, терти» [ЕСУМ VI, с. 158]; загі́джовати «запаскуджовати»: загі́джує по́ле [ГБ, с. 266], гі́дити, [гі́дити], [гідкува́ти] «гідувати» (Ж), [гі́днути], гидува́ти, [гі́дшати], гід «нечисть, бруд; мерзотник; [огида]»; – р. [гі́дять], бр. гі́дзіць «викликати відразу; нудити», п. [gidzić] «бруднити; соромити», ч. *hydžiti* «чорнити, псувати», вл. *hidzić* «відчувати відразу, ненавидіти», м. гизди «оздоблює, прикрашає», схв. гиздати «прикрашати, добре одягати» [ЕСУМ I, с. 504]; загі́джувати, -ую, -еш / загі́дити, -джу, -диш «забруднювати чим-небудь поганим, гідким» [СУМ III, с. 76]; загла́джувати / загла́дити «закінчувати опихання проса» [ДССР, с. 45], гла́дити, гла́днути, гла́дшати, [загла́дити] «знищити (ВеЗн.)»; – р. гла́дять, бр. гла́дзіць, др. гладити, п. *gladzić*, ч. *hladiti*, слц. *hladit'*, вл. *hladzić*, нл. *glažiš*, полаб. *glot'ě* «гладкий, гарний, гожий», болг. гла́дя «гладжу», м. глади «(він) гладить», схв. гла́дити, слн. *gladiti*, стел. гладити; – псл. *gladiti*, відіменне дієслово, утворене від псл. **gladu-* <**glādhu-*, ще до розширення його суфіксом *кь [ЕСУМ I, с. 519]; загла́джувати, -ую, -еш / загла́дити, -джу, -диш: 1. «робити гладким, вирівнювати, розправляти що-небудь нерівне, кошлате, зім'яте». 2. «пом'якшувати враження від поганої поведінки, грубого вчинку» [СУМ III, с. 78]; роспо́увствувати / розпо́устити (во́уну) «чіхрати» [ДССР, с. 79]; запі́у́жувати / запі́у́жити «вивершати скирту, стіг» [ДССР, с. 46], пі́взина, -и, див. кі́злик (Т.) [НРС, с. 201], пі́взине, пі́взинка, пі́взини «павзине, кізлики, перевесло» [Жел., с. 635], [пі́взен] «жердина, що закріплює соломі на даху або скиртах», [пі́взень] «тс.», [пі́взина] «тс.; пучок очерету, що в'яжеться для укріплення вздовж усього очеретяного тину» (Дз.), [пі́взини] «зв'язані лозини на стозі сіна або соломи» (До), [опі́взати] «сісти верхи на коня», [при́півзити] «укріпити дрючками» (Г., Нед.); – п. [raužinaŋ] «півзина (з укр.)», рава́з «гніт для прив'язування сіна або снопів до воза», ч. *ravuza*, слц. *ravúz* «тс.», схв. паў́зница «дранка; планка; рейка», слн. *rovovz(a)* «дрюк для закріплення снопів і под.»; псл. **po(v)Qz-*ьпъ, утворене за допом. преф. *po-* від основи *Qz-*, паралельної до *(v)ęz-* «в'язати» [ЕСУМ IV, с. 384–385].

Серед означеного структурного типу дієслів подибуємо імперфектив, перфективний корелят якого, отже, і мотивувальний суфіксальний дериват (з грамою недоконаного виду) в аналізованих говірках та південно-східному варіанті української літературної мови, як і сучасній українській, відрізняються акцентними типами: підсві́стувати / підсві́стати <сві́стьтати «свистати»: батогом сві́стьтає [ГБ, с. 291]): птах підсвістує [ГБ, с. 284]; посві́стувати / посві́стати [Жел., с. 712], /свистати «свистіти» [СГГБ, с. 156]; посві́стати, -щу́, -сти́ш: 1. «посвистати». 2. «политися, забити струменем» [Грінч. III, с. 357]; підсві́стувати / підсві́стати, -ищу́, -ищеш: 1. «свистіти в такт, лад, супроводжуючи свистом якісь звуки». 2. «видавати тихий свист, свистом відтворювати якусь мелодію; насвистувапти». 3. «час від часу свистіти, рухаючись у повітрі (звичайно про кулю, снаряд)» [СУМ VI, с. 497].

У досліджуваних лексикографічних джерелах з кореневою акцентуацією зафіксована й група префіксально-суфіксальних вербативів, етимологія яких ще не з'ясована: захала́стувати

ся / захала́статися «загнати ся за далеко й стратитися» [ГБ, с. 267], захарастри́ти ся (Зак.) «застрягнути» [Жел., с. 278], хал(р)а́статися [Жел.: 1032], [захала́статися] «загнатися задалеко і стратися», [хала́стуватися] «тс.» (ВеБ); – неясне [ЕСУМ II, с. 243]; завору́скувати < завору́скати «забруднити чисте полотно»; неясне [ДССР: 45]; зайу́шуватис'і / зайу́шити «розсердитися» [ДССР, с. 46]; надвире́жувати / надвире́жити, -жу здороу́лі «підірвати здоров'я (з чого пол. nadwergzyć)», неясне [ДССР, с. 65]; накапі́чуватис'і / накапі́читис'і «нахмуритися (людина) (можл., з поль.-лат. каріса «чернечий каптур», неясне [ДССР, с. 65].

До кореневого типу наголошування в означених говірках належить невелика група імперфективних дієслів, які становлять корелятивні утворення до перфективних з тематичними афіксами -а-, -и-, -і-, що характеризуються різними типами наголошування: суфіксальним (зага́дувати / зага́дати: приміром зага́дують: невелика щибету́шка, зарі́ж ейі́, бу́де ю́шка [ГБ, с. 266], зага́дувати / зага́дати: 1. «намагатися знайти відповідь на що-небудь задумане за якимись прикметами...; ворожити». 2. «давати наказ, завдання, розпорядження, закликати до чого-небудь або кудись». 3. «пропонувати, давати завдання, питання для розв'язання, вирішення». 4. «задумуватися, планувати що-небудь» [СУМ III, с. 66]); суфіксально-кореневим (зару́бл'увати < зару́бити, зару́бл'у «робити рубець (втрое складений пруг на краю шитва)» [ДССР, с. 47]; зашка́л'увати, позашка́лювати < зашка́лити «покалічити склом; обмовит (чиюсь честь)» [ДССР: 98], зашка́лити, -ит «загнати скалку в палець» [НРС, с. 125]; попідто́чувати: ведмедики попідто́чували карто́хльі [ГБ, с. 287]) та суфіксально-флексійним (стилі́влювати / стилі́вити, -у́л'у́ «жадібно з'їсти» [ДССР, с. 87]; залойу́ватис'і / залойі́тис'і, - йу́с' «скривитися від спеки» [ДССР, с. 46]).

Попри ускладненість семантичної структури імперфективних префіксально-суфіксальних вербативів семемою «надмірності осягнення процесу» унаслідок повторної перфективації, зміни їх акцентуаційного малюнку не відбулося: завосу́жуватис'і < восу́житис'і «зайти парою (шибки)» [ДССР, с. 45], суга́ «масні або іржаві плями на воді, рідині; наліт на спраглих устах», осу́га «тс.»; [«плівка на розсолі, наліт на квашенині без розсолу (МСБГ); гній в очах (Ж)»], [заосу́житися] «покритися осугою» (Ж); – бр. [осу́га] «піт; іній, паморозь», ч. [osuhel] «мжичка взимку; паморозь, іній», слц. osuhel' «паморозь, іній», [osuha] «тс.; сирий туман», болг. [съгъ] «пліснява на вині»; – не зовсім ясне; припускається зв'язок з псл. segati «хватати, досягати», *osegti «досягти» [ЕСУМ V, с. 465]; повидужова́ти ся: щоби се повидужовали дьіти [ГБ, с. 285]; повибу́рувати: кертиці повибу́рують ямі́, вибу́рити [ГБ, с. 255]; пообдра́шпувати < обдра́шпувати [ГБ, с. 287]; попири́стибнувати < сти́бнувати, пол. stebnować, нім. steppen «рівно й густо шити подвійно рукою, шити машиною» [ДССР, с. 83].

Префіксальне ж наголошування для означеного, морфологічного, типу дериватів в аналізованих говірках, на відміну від вербативів із префіксом ви-, становить радше виключення: насти́гувати, пол. instygować «обвинувачувати в суді», лат. instigare «побуджувати» [ДССР, с. 65].

У досліджуваних говірках, на відміну від інших південно-західних, як і південно-східних та сучасної української літературної мови, засвідчена незначна кількість дієслів доконаного виду з означеною реляційною суфіксальною морфемою, що функціонують з префіксальною акцентуацією. Вони мотивовані суфіксальними (безпрефіксними) дериватами (переважно із запозиченими коренями) і характеризуються грамемою недоконаного виду та рухомою акцентною парадигмою. Наголошуваність префікса ви-(-ві-) мотивується семантичною навантаженістю, а відтягнення наголосу з кореня чи навіть другого голосного (-ува-) увиразнює її: ві́л'ітувати «прокормити (маржіну) зимі́, лі́т'і» [ДССР, с. 11]; лі́тувати, -тую́, -туеш [Гол, с. 198]; ві́гах(ф)уватис'і < гахуватис'і, пол. gach «залицяльник», нім. Gauch «зозуля; молокосос; обманець» [ДССР: 39]; ві́гаруватис'і < гаруватис'і «повалитися з усіх боків» (людина, тварина) [ДССР, с. 29]; гарува́ти, -рую́, -руеш [Гол, с. 86]; ві́грац'увати < грац'увати, пол. graca, kratze «потоптати, толочити (товар)» [ДССР, с. 40]; ві́зицирувати < зицирува́ти, нім. exorzien «вправляти», «муштрувати, надіодати підчиненому вимаганими роботами, послугами» [ДССР, с. 48], зиці́рка, -і «вправи, муштра» (Л.) [НРС, с. 128]; ві́кочувати(си), -уйу(си) «викерувати (возом); ви́хати» [ДССР, с. 11]; випу́цувати < пу́цувати, putzen «почистити» [ДССР, с. 76];

вітринькувати, -ує < тринькувати «заштукатурити, затинькувати»: Тре гудіти мул'іра ставити пійці, мурувати вукомин і витрин'кувати (Л) [НРС, с. 73], тинкувати, -кую, -куєш [Гол, с. 396]; ви́фасувати < фасувати, пол. fasować, нім. fassen «отримувати, бути побитим» [ДССР, с. 90]; ви́шурувати < шурувати, нім. scheuern «вимити щіткою, піском» [ДССР, с. 102]; ви́штудирувати < штудирувати, нім. studieren «вивчати» «вихитрувати, якби щось легше зробити» [ДССР, с. 102]; ви́штафируватис' < штафирувати, нім. sztafirować się, австр.-нім. sich staffieren з голл. «причепуритися» [ДССР, с. 101].

Поодинокі префіксально-суфіксальні дієслова із запозиченим коренем та реляційно-дериваційною префіксальною морфемою ви- у локальній північнонаддністрянській говірці зафіксовані з варіантним наголошуванням (префіксальним і суфіксальним): ви́л'ухтувати < л'ухтувати, нім. lüften «провітрити» [ДССР, с. 61].

Імперфективізація для аналізованого структурного типу дієслів у досліджуваних говірках, на відміну від інших південно-західних та південно-східних, як і сучасної української літературної мови, хоча й супроводжувалася зміщенням акценту з префіксальної морфеми на кореневу, виявилася малопродуктивною: ви́убіруватис'і / ви́убіратис'і «причепуритися» [ДССР, с. 96]; ви́з'війруватис'і / ви́з'віритис'і «викричатися на кого; (мороз), потиснути» [ДССР, с. 30]; ви́стріл'увати / ви́стріляти «пускати насінний стовбур і не розростатися в бульбину (цибуля)» [ДССР, с. 30]; ви́стрілювати¹, рідко ви́стрелювати / ви́стрілити, рідко ви́стрелити: 1. «робити постріл». 2. «вискакувати, вилітати з чого-небудь з тріском, з силою». 3. «викидати стебло, стрілку (про рослини)» [СУМ I, с. 502]; ви́стрілювати² / ви́стріляти, рідко ви́стреляти: 1. «стріляючи, витратити, використовувати патрони, снаряди». 2. «стріляючи, знищувати всіх або багатьох тварин, птахів у певному місці, на певній території» [СУМ I, с. 502].

У досліджуваних говірках засвідчена незначна група власне українських перфективних вербативів означеної морфологічної структури, що зберігають рухомий тип акцентуації мотивувальних суфіксальних дериватів недоконаного виду, більшість з них закорінена в праслов'янську спільноту: ви́двіновати < віновати: ви́двіноваў дочки [ГБ, с. 256]; ви́двінувати, діал. «наділити приданим» (Кобр.) [СУМ I, с. 564]; за́мал'увати < мал'увати «вдарити п'ястком в лице» [ДССР, с. 46]; ма́лювати [Гол, с. 283]; за́малювати: 1. «робити ескіз, малюнок з когось, чого-небудь». 2. «покривати, замазувати фарбою і т. ін. що-небудь; заповнювати малюнками» [СУМ III, с. 201]; за́шчидрувати < шчидрувати «заспівати щедрівки й колядки на Богоявлення» [ДССР, с. 102], ще́друвати, -ує «співати щедрівки; щедрувати» [НРС, с. 285], ще́друвати [Гол, с. 446]; за́щедрувати: 1. «проспівати щедрівку». 2. «почати співати щедрівку» [СУМ III, с. 420]; за́варйувати < варйувати «здурити», «збожеволіти» [ДССР, с. 29], по́варйувати < варйувати «дурити, збожеволіти» [ДССР, с. 29], ва́ріювати [Гол, с. 38]; за́варйювати і за́вар'ювати, діал. «збожеволіти» [СУМ III, с. 462]; обно́чувати: му́сили в лі́сі обно́чувати [ГБ, с. 281], пере́начувати: пере́начуйте́ ня [ГБ, с. 283]; но́чувати [Гол, с. 246]; обно́чувати, діал. «переночувати» [СУМ V, с. 238]; пере́ночувати: 1. «залишатися десь на ночівлю». 2. заст. «давати нічліг, притулок когось-небудь» (Фр., Вас.) [СУМ VI, с. 238]; по́ц'улувати < ц'улувати «поцілувати» [ДССР, с. 96], ці́лювати, -ює «цілувати» (Т.) [НРС, с. 270]; по́цілувати, -люю, -луєш [Гол, с. 312], *сѣловати *сѣлужеть (а.п.с, див. II.5.21) – від *сѣл (а.п.с, див. II.1.5) [Скл., с. 315]. Деякі з них зараховуємо до власне наддністрянських утворень, що залишилися на периферії лексичної системи української мови: за́тратуватис'і < тратувати (ся) «поранити собі шипом ногу (про коня)» [ДССР, с. 47]; по́тратувати «потоптати (коні людину)» [ДССР, с. 74]; на́хвасувати ся «утрудити ся» [ГБ, с. 280]; об́честувати «мабуть, пригощати» [ГБ, с. 281]; по́гійновати «стратити, знищити»: все по́гійновала [ГБ, с. 286]; по́трус'кувати «побігти дрібно (трус'ком «підтющем»)» [ДССР, с. 89].

Серед аналізованих вербативів виокремлюються утворення із запозиченими коренями, що репрезентують й інші говірки південно-західного наріччя. Частина з них стала набутком лексичної системи сучасної української літературної мови: до́сил'усувати < сил'усувати, нім. anschließen «дійти до гурта», «долучити» [ДССР, с. 43]; за́сал'утирувати, за́сал'уувати < сал'уувати, нім.-фр. saluieren «здоровити по-військовому» [ДССР, с. 80], салю́увати [Гол,

с. 357]; затабил'увати <табил'увати «інтабулювати (в суді ґрунт)» [ДСсР, с. 47]; зафасувати <фасувати, пол. fasować, нім. fassen «отримувати; бути побитим» [ДСсР, с. 90], захвасувати гроші «зафасувати гроші» [ГБ, с. 267]; зацирувати, поцирувати <цирувати «штопати», пол. serować, мабуть, нім. zieren «прикрашувати», ziertich «вишивальний штих» [ДСсР, с. 95], зацерувати [Гол, с. 138]; зашал'увати <шалювати «оббити шалівками, перегородити», пол. szalówka, szalować, нім. ver-schalen [ДСсР, с. 97], шалювати, -ює «оббивати стіни хати із зовнішнього боку однаковими дошками» (Льв. Гаї Н.) [НРС, с. 277]; шалювати [Гол, с. 438]; зашарувати <шарувати «заправити виправу стіну, тручи дощинками», пол. szarować, нім. scharren «шуркати (підосвами)» [ДСсР, с. 98], шарувати [Гол, с. 439]; зашпарувати <шпарувати, поль. szparować, нім. sparen «щадити» [ДСсР, с. 100], шпарувати [Гол, с. 444]; збл'акувати <бл'акувати, пол. z.blakować, нім. bieichen «полиняти (матеріал)» [ДСсР, с. 48]; зблякувати / збл'єкнути «verblassen» (Левч., Зак.) [Жел., с. 285]; зйиритуватис'і <йиритуватис'і «розсердитися», пол. irytować się, лат. irritare «дразнити» [ДСсР, с. 50]; зл'узуватис'і <л'узуватис'і «змінюватися взаємно», нім. Sich ablösen, зл'узува'ти «попустити, пересунути з давнього положення (гайка)», пол. luźny, нім. lose «нещільний» [ДСсР, с. 61]; зішвайсувати <швайсувати, szwajsować, нім. schweißen «приварювати, пришвайсувати залізні частини», пол. [ДСсР, с. 98]; нахвасувати ся «утрудити ся» [ГБ, с. 280]; нашпанувати <шпанувати «напинати, натягати» [ДСсР, с. 100]; нашаткувати капусту [ГБ, с. 280]; пирибиндувати <биндувати «перебирати при їжі», пол. prekwintować «перебирати, вигодувати, кепкувати» [ДСсР, с. 69]; переқвінтувати <қвінтувати «сходити з тону, в дальшому уподібнене до перебирати», quinta «п'ята (нота)» [ДСсР, с. 69]; пириз'убрувати <з'убрувати «перепустити в млині зерно спершу поміж валками, щоб порозмельювати грудки й відсіяти пилюгу», нім. säubern «чистити» [ДСсР, с. 49], зюбрувати, -ує, див. зубрувати, -ує «очищувати (про пшеницю, ячмінь тощо)» [НРС, с. 130–131]; підзил'увати <зил'увати, пол. zelować, нім. besoheln «прибивати підметки» [ДСсР, с. 48]; пограц'увати <грац'увати, пол. graca, нім. kratze «потоптати, толочити (товар)» [ДСсР, с. 29]; помаркувати <маркувати, нім. markierer «позначити марком ряди під садження картоплі» [ДСсР, с. 62], маркувати, -ує «позначати ряди на полі спеціальними приладами перед садінням картоплі, кукурудзи тощо» (Л.) [НРС, с. 170]; попл'аудувати <пл'аудувати «підходити, виходити на добро», пол. plaudować, лат. plaudere «оплескувати» [ДСсР, с. 71], пляй(в)дувати, -ує «іти на користь» (Л., Л.) [НРС, с. 209]; пошиткувати <шиткувати «посікти капусту» [ДСсР, с. 98]; поштудирувати <штудирувати «хитрувати, якби щось зробити», нім. studieren «вивчати» [ДСсР, с. 102]; пошурувати <шурувати, нім. scheuern «помити щіткою й піском» [ДСсР, с. 102]; прин'утувати <н'утувати, пол. niut, nić, нім. Niete [ДСсР, с. 66], нютувати «nieten» [Жел., с. 534], нютувати [Гол, с. 246]; прештиховати: прештиховати шпісом [ГБ, с. 288]; роздрантувати <дрантувати «підняти млиновий камінь веретеном, щоб молоти грубо» [ДСсР: 78]; скомпонуватис'і <компонуватис'і «здружитися» [ДСсР, с. 81]; компанія «товариство; [військовий загін]», [компанувати] «товаришувати» [ковпанувати] «бути колегою по роботі» (ЛЧерк); – р., болг. компанія, бр. кампанія, п. kompania, ч. kompanie, слц. kompania, вл. kompanija, м. компанія, схв. компанія, слн. kompanija; – через польське посередництво запозичене з італ. мови (compagnia «товариство») [ЕСУМ II, с. 541]; сфал'цувати <фал'цувати, нім. falzen «загинати беріжок аркуша бляхи при побиванні даху» [ДСсР, с. 90]; схаласувати <халасувати «жадібно їсти» [ДСсР, с. 92], схаласувати [Жел., с. 940].

До речі, аналізовані деривати за аналогією до автохтонних зазнали повторної перфективації. Вони теж характеризуються незмінністю рухомої акцентної парадигми мотивувальних вербативів і некодифікованістю в галицькому варіанті української літературної мови: понарихтувати <нарихтувати «готувати, направляти», пол. guchtować, сер.-вис.-нім. richten «впорядковувати» [ДСсР, с. 78], рихтувати, -ує «заздалегідь приготувати» (Л.) [НРС, с. 183]; нарихтувати «her richten» [Жел., с. 490]; рихтувати [Гол, с. 340]; понаталувати <наталувати, талувати «напихати, втискати, втоптувати (складене сіно)» [ДСсР, с. 86]; талувати [Гол, с. 391]; понашлякувати <нашлякувати <шлякувати «проклинати» [ДСсР, с. 99];

понашл'амувати < нашл'амувати < шл'амувати, пол. szlamować, нім. Schlamm «почистити кишку з внутрішнього боку» [ДССР, с. 99], шлямувати «schlämen» [Жел., с. 1094].

Засобом імперфективації означеному структурному типі вербативів аналізованих говірок може виступати суфіксальний наросток -ов-, що з акцентуаційного аспекту, як і префіксальна морфема ви- у перфективних, характеризується особливістю відтягнення наголосу: зашпунтовувати «заднити бочку (зверху)» < зашпунтувати < шпунтувати [ДССР: 47], зашпунтувати «spünden» [Жел., с. 298]; нарокувати < нарокувати, нім. anrücken «піти в армію» [ДССР, с. 65]; нарокувати «eingücken» [Жел., с. 491]; підбичувати < підбичувати «допомогти припряжними кінями витягти віз з болота, під гору» [ДССР, с. 70], бичувати, -ує «запрягати до воза третього коня; підбичувати» (І.) (Я: 154) [НРС, с. 52], [Гол, с. 25]; підбичувати «бичувати» [Жел., с. 638], бичувати [Гол, с. 25]; повибурувати: кертиці повибурують ями [ГБ, с. 285]: скримповувати < скримпувати, пол. skępmować «стиснути зв'язане ще закрутом» [ДССР, с. 81].

Отже, префіксально-суфіксальні вербативи з реляційним афіксом -ува- в досліджуваних говірках, у порівнянні з іншими говорами, варіантами української літературної мови, як і сучасною українською літературною мовою, виявилися менш продуктивними, ніж деривати з іншими суфіксами. Тут превалюють утворення із запозиченими кореневими морфемами. Дієслова ж з автохтонними коренями є набутками дериваційної системи власне досліджуваних говірок. Цікаво, що більшість із аналізованих вербативів хоча й не стали надбанням варіантів української літературної мови, однак поповнили лексичну систему сучасної. Дієслова з графемою доконаного виду мають три типи акцентуації – кореневу (рідко), рухому парадигму в межах означеного суфікса, що закорінені в праслов'янську спільноту, та, рідше, префіксальну (ві-). Остання зумовлена особливим статусом морфема. Вербативи з графемою недоконаного виду, утворюючи корелятивні відповідники із дієсловами доконаного, функціонують із відтягнутим на кореневу морфему наголошуванням. Вони також становлять набуток дериваційної системи власне української мови. Перфективація суфіксальних (безпрефіксних) дериватів з означеним суфіксом -ува- та рухомим типом акцентуації не зумовлювала їх наголосових змін. Повторна перфективація імперфективних префіксально-суфіксальних вербативів, зумовлюючи ускладнення їх семантичної структури графемою «надмірності осягнення процесу», теж не впливала на зміну наголосового малюнку. Імперфективація перфективних вербативів з тематичними суфіксальними морфемами (-а-, -и-, рідше -і) за допомогою аналізованої реляційної суфіксальної морфема, навпаки, супроводжувалася перетягуванням наголосу із означеного афікса на корінь. Імперфективація ж перфективних утворень із суфіксом -ува- (рухомої акцентної парадигми) за допомогою суфіксального наростка -ов- також супроводжується відтягненням на нього наголосу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Український літературний наголос (характеристика норми) / Л. А. Булаховський. – К.-Львів: Рад. школа, 1947. – 54 с.
2. Бандрівський Д. Г. Говірки Підбузького району Львівської області / Д. Г. Бандрівський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 104 с.
3. Верхратський І. Говір батюків / І. Верхратський // Збірник Філологічної секції НТШ. – Львів, 1912. – Т. 15. – Словарець. – С. 251–306.
4. Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – поч. XVIII століть) / З. М. Веселовська. – Харків: Вид-во Харківського університету, 1970. – Т. 1 (А – Г). – 163 с.
5. Винницький В. Українська акцентна система: становлення, розвиток / В. Винницький. – Львів: Біблос, 2002. – 578 с.
6. Горбач О. Північнонадністрянська говірка й діалектний словник села Романів Львівської області // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені / О. Горбач. – Т. VII (X). – Мюнхен, 1965. – С. 24–103.
7. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. – Видання друге (перероблене) / Ф. Т. Жилко. – К.: Наукова думка, 1966. – 308 с.

8. Закревська Я. В. Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (Теперішній час) / Я. В. Закревська // Українська лінгвістична географія. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 132–139.
9. Іваночко К. Акцентуація суфіксальних дієслів акцентного типу К у наддністрянських говірках / К. Іваночко // Мовознавчі студії. Випуск III (За матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила). – Дрогобич: Швидкодрук, 2010. – С. 107–123.
10. Іваночко К. М. Наголошування дієслова бесідувати в бойківських говірках / К. М. Іваночко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Соціальні комунікації». – Сімферополь: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2013. – Т. 26 (65). – № 3. – С. 72–79.
11. Приступа П. Говірки Брюховицького району Львівської області / П. Приступа. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 135 с.
12. Пура Я. Деякі особливості наголосу в говорах західної Дрогобиччини / Я. Пура // Наук. зап. філол. ф-ту Ров. пед. ін.-ту, 1961. – Т. 5 – С. 229–239.
13. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К., 1998. – 342 с.
14. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов. – Харків: Акта, 2002. – 1054 с.
15. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Ф. Шило. – Львів, 1957. – 254 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- Голоск. – Голоскевич Г. Правописний словник / Г. Голоскевич. – Лондон, 1961. – 451 с.
- Грінч. – Словарь української мови: У 4-х т. / [упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Надруковано з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом]. – К.: В-во АН УРСР, 1958. – Т. III. – 506 с.
- ДСсР – Горбач О. Північнонаддністрянська говірка й діалектний словник села Романів Львівської області / О. Горбач // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. – Т. VII (X). – Мюнхен, 1965. – С. 24–103.
- ДСсБ. – Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія) / О. Горбач // Матеріали до української діалектології. – Вип. 4. – Мюнхен: Monachit. – С. 1–102.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у VII т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.; 1985. – Т. II. – 570 с.; 2003. – Т. IV. – 653 с.; 2006. – Т. V. – 703 с.; 2012. – Т. VI. – 566 с.
- Жел. – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словарь / Є. Желеховський, С. Недільський. – Львів, 1886. Т. I–II. – 1117 с.
- СБГГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
- СГГБ – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові / М. Негрич. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).
- СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. I. – 799 с.; 1972. – Т. III. – 744 с.; 1974. – Т. V. – 840 с.; 1975. – Т. VI. – 832 с.
- Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів – Нью-Йорк, 2008. – 288 с.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.